

Anna Ozga

Lokalizacja szkół a możliwości pozyskania wsparcia przez nauczycieli województwa świętokrzyskiego realizujących specjalne potrzeby edukacyjne uczniów

Niepełnosprawność nr 16, 144-154

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Anna Ozga

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Lokalizacja szkół a możliwości pozyskania wsparcia przez nauczycieli województwa świętokrzyskiego realizujących specjalne potrzeby edukacyjne uczniów

Location of schools in relation to chances for obtaining support from the perspective of the teachers in Świętokrzyskie voivodeship addressing special educational needs of the students

The present survey on 405 teachers from Świętokrzyskie voivodeship teaching students with special educational needs has revealed the need for support in the context of the chances to profit from it – it has then shown potential chances of the respondents to obtain the support they need. As for the forms of support described in the text (physical, instrumental, emotional, informational and spiritual), in the opinions of the surveyed teachers, they are generally less available than they should be, taking into account the needs for assistance reported by the teachers. On the other hand, the teachers assess their possibilities to profit from various sources of support in two ways. The respondents can freely profit from the support of the headmasters and peers whereas their possibilities to obtain support from guidance counselors, special counselor therapists, psychologists, speech therapists and pediatricians are described as much weaker. The study has shown that the teachers working in village schools have the lowest chances to access various forms and sources of support (which results mainly from lower availability of support). The situation of the teachers working in Kielce, whose needs for support are a little higher, is only slightly better, whereas the teachers working in municipal and powiat cities are those who describe their chances to obtain support as the highest. The results of the survey clearly express the voice of the teachers who point at the areas of professional support which is indispensable for them yet hard to obtain, in the times when the tasks they face are more and more complex and the expectations towards them higher and higher.

Słowa kluczowe: wsparcie, formy wsparcia, źródła wsparcia, nauczyciele województwa świętokrzyskiego, uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Keywords: support, forms of support, sources of support, teachers of Świętokrzyskie voivodeship, a student with special educational needs

Wprowadzenie

Idea edukacji włączającej otwiera drzwi ogólnodostępnej szkoły każdemu dziecku, przyznaje też uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi prawo do pobierania nauki w szkołach znajdujących się najbliżej ich domów. Dla wielu nauczycieli oznacza to nowe zadania, które muszą podjąć: rozpoznawanie mocno zróżnicowanych specjalnych potrzeb dzieci, planowanie i realizowanie działań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych dostosowanych do ich możliwości, organizowanie i udzielanie im pomocy psychologiczno-pedagogicznej. By odważnie podejmować te prace i skutecznie wspomagać rozwój wszystkich dzieci, nauczyciele potrzebują specjalistycznej wiedzy i umiejętności, odpowiednich pomocy i środków dydaktycznych, konsultacji ze specjalistami, a zatem potrzebują szeroko rozumianego wsparcia – informacyjnego, materialnego, instrumentalnego, emocjonalnego, duchowego [Sęk, Cieślak 2004]. Źródłem tego wsparcia dla nauczyciela wychowawcy mogą być rodzice ucznia, koledzy nauczyciele, zatrudnieni w szkole lub w poradni psychologiczno-pedagogicznej specjaliści (psycholog, pedagog, logopeda, doradca zawodowy, terapeuta pedagogiczny), pracownicy placówek doskonalenia nauczycieli, a także innych przedszkoli, szkół i organizacji pozarządowych działających na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży [Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizowania pomocy psychologiczno – pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach].

Badania własne

W trakcie realizowania projektu badawczego *Nauczyciele województwa świętokrzyskiego wobec zadań związanych z realizacją specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów* rozpoznano obszary wsparcia niezbędnego nauczycielom województwa świętokrzyskiego odpowiedzialnym za kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a także zdiagnozowano możliwości korzystania badanych z profesjonalnej pomocy [Bidziński, Giermakowska, Ozga, Rutkowski 2013]. Ciekawe wydaje się zestawienie tych dwóch ocen dokonanych przez respondentów. Zabieg ten pozwoli odpowiedzieć na następujący problem badawczy: jakie są potencjalne szanse zaspokojenia potrzeb wsparcia w ocenie badanych nauczycieli. Poszukiwanie odpowiedzi na przyjęte pytanie badawcze prowadzono w kontekście kilku zmiennych niezależnych – w tym artykule przedstawiony zostanie niepublikowany fragment badań dotyczący lokalizacji szkół, w których pracują respondenci.

W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego oraz autorski kwestionariusz opracowany przez zespół pracowników z Zakładu Wspomagania Rozwoju i Edukacji Dziecka Uniwersytetu Jana Kochanowskiego¹. W tym tekście odwołuję się jedynie do dwóch pytań zamieszczonych w kwestionariuszu, dotyczących nauczycielskiej oceny wsparcia społecznego.

Badani to grupa 405 nauczycieli, złożona z 363 kobiet i 42 mężczyzn – pracowników świętokrzyskich placówek edukacyjnych. Ponieważ większość respondentów to uczestnicy różnych form doskonalenia zawodowego, dobór próby badawczej trzeba określić jako incydentalny.

Jeśli chodzi o lokalizację szkół, w których pracują badani nauczyciele, to 61 respondentów reprezentuje szkoły funkcjonujące w mieście wojewódzkim, 72 nauczycieli naucza w szkołach w miastach powiatowych, 32 nauczycieli uczy w miastach gminach, 133 zatrudnionych jest w szkole we wsi gminnej, natomiast 99 badanych pracuje w placówkach działających we wsi osadzie (dla 8 badanych osób brak danych dotyczących środowiska, w którym pracują).

Rodzaje niezbędnego wsparcia a jego dostępność w opinii badanych nauczycieli

Uczestnicząc w projekcie badawczym nauczyciele, wykorzystując 4-stopniową skalę, ocenili własne zapotrzebowanie na wsparcie informacyjne, materialne, instrumentalne, emocjonalne i duchowe, a w kolejnym kroku oszacowali także swoją dostępność do poszczególnych rodzajów wsparcia. Dla grupy 405 nauczycieli policzono różnice między zapotrzebowaniem i dostępnością różnych form wsparcia (tab. 1). Otrzymane wyniki wskazują, że badana grupa najmniejszą szansę ma na uzyskanie wsparcia materialnego (deficyt rzędu 1,00) i instrumentalnego (0,85), natomiast stosunkowo najłatwiej o wsparcie informacyjne i duchowe (których niedobór wynosi 0,39 i 0,37).

¹ Narzędzie powstało dla potrzeb projektu *Nauczyciele województwa świętokrzyskiego wobec zadań związanych z realizacją specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów*. Składa się ono z 20 pytań, głównie półotwartych.

Tabela 1. Średnie zapotrzebowania na różne rodzaje wsparcia w kontekście ich dostępności w ocenie badanych nauczycieli

Rodzaj wsparcia	Zapotrzebowanie (\bar{x})	Dostępność (\bar{x})	Różnica między zapotrzebowaniem a dostępnością wsparcia (\bar{x})
Materialne	3,01	2,02	1,00
Instrumentalne	2,78	1,95	0,85
Emocjonalne	2,71	2,23	0,47
Informacyjne	2,94	2,54	0,39
Duchowe	2,47	2,12	0,37

Źródło: Badania własne.

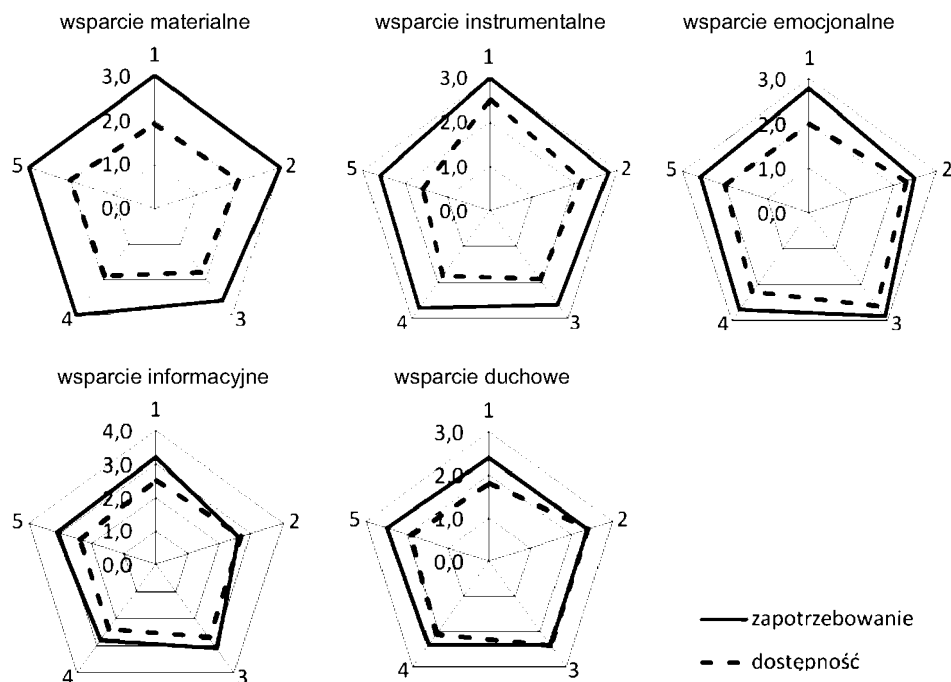
Możliwości pozyskania różnych form wsparcia w ocenie nauczycieli według lokalizacji szkół

Zebrane w trakcie badań informacje dotyczące zapotrzebowania nauczycieli województwa świętokrzyskiego na różne formy wsparcia, a także dostępności do nich według lokalizacji szkół, przedstawia wykres 1. Tabela 2 ilustruje natomiast różnice między zapotrzebowaniem i dostępnością do pięciu form wsparcia nauczycieli z różnych środowisk, wskazuje też obszary pomocy, które statystyka uznała za istotnie różne.

Tabela 2. Różnice w ocenie potencjalnych szans korzystania z różnych form wsparcia dokonanej przez nauczycieli według lokalizacji szkół

Różnica między zapotrzebowaniem a dostępnością następujących typów wsparcia:	Lokalizacja szkoły										H*	Istotność
	1		2		3		4		5			
	(\bar{x})	N	(\bar{x})	N	(\bar{x})	N	(\bar{x})	N	(\bar{x})	N		
materialnego	1,11	53	0,9	64	0,85	26	1,11	123	0,97	89	1,70	n.i.
instrumentalnego	0,54	46	0,62	59	0,83	24	0,99	120	1,06	88	7,40	n.i.
emocjonalnego	0,76	50	0,12	65	0,37	27	0,49	123	0,61	92	7,15	n.i.
informacyjnego	0,62	53	-0,12	65	0,33	27	0,46	124	0,58	89	13,54	p<0,05
duchowego	0,63	49	0,09	62	0,04	25	0,3	121	0,66	90	9,81	p<0,05

Legenda: 1 – miasto wojewódzkie, 2 – miasto powiatowe, 3 – miasto gmina, 4 – wieś gmina, 5 – wieś osada; *Test Kruskala-Wallis

Legenda: 1 – miasto wojewódzkie, 2 – miasto powiatowe, 3 – miasto gmina, 4 – wieś gmina, 5 – wieś osada

Wykres 1. Profile średnich ocen zapotrzebowania na różne rodzaje wsparcia oraz dostępności do niego według lokalizacji szkół, w których pracują respondenci

Trzeba powiedzieć, że o wsparcie materialne jest generalnie trudno – w opiniach wszystkich nauczycieli. Największe deficyty zaobserwowano w szkołach zlokalizowanych w mieście wojewódzkim oraz we wsi gminnej (średnia 1,11). Nieco mniejsze niedobory wsparcia materialnego odnotowano w ocenach nauczycieli z placówek ulokowanych w miastach gminnych (deficyt rzędu 0,85).

Jeśli chodzi o szanse nauczycieli na uzyskanie wsparcia instrumentalnego, to są one tym większe, im wyższy status urbanistyczno-demograficzny miejscowości, w której ulokowana jest szkoła. Największe rozbieżności między potrzebą a dostępnością tego typu wsparcia zgłaszają nauczyciele ze szkół funkcjonujących we wsiach gminnych (deficyt rzędu 0,99) oraz osadniczych (deficyt rzędu 1,06). Nieco łatwiej o tę pomoc jest w mieście wojewódzkim (deficyt rzędu 0,54).

Największy deficyt wsparcia emocjonalnego obserwuje się u nauczycieli ze szkół kieleckich (deficyt rzędu 0,76) oraz funkcjonujących we wsiach osadniczych (0,61), w najlepszej sytuacji są natomiast nauczyciele z miast powiatowych (deficyt 0,12), którzy mają największe szanse uzyskania tej formy wsparcia.

Jak wykazała analiza statystyczna, lokalizacja szkoły różnicuje potencjalne szanse nauczycieli na uzyskanie wsparcia informacyjnego ($H=13,54$, $p<0,05$). Najtrudniej zdobyć je respondentom pracującym w szkołach ulokowanych w mieście wojewódzkim (0,62), a także we wsiach osadniczych (0,58). Zdecydowanie najłatwiej o nie w miastach powiatowych, gdzie według badanych dostępność tej formy pomocy jest nawet wyższa niż jej potrzeba.

Różnice między zapotrzebowaniem a dostępnością do wsparcia duchowego nauczycieli reprezentujących różne środowiska społeczne różnią się między sobą istotnie statystycznie ($H=9,81$, $p<0,05$). O największym niedostatku tej formy pomocy możemy mówić w odniesieniu do nauczycieli zatrudnionych w szkołach zlokalizowanych we wsiach osadniczych a także w placówkach kieleckich (deficyt rzędu 0,6). W najlepszej sytuacji są natomiast nauczyciele szkół funkcjonujących w miastach powiatowych i gminnych, którzy dostrzegają jedynie minimalne braki wsparcia duchowego w swoim środowisku (rzędu 0,09 i 0,04).

Źródła niezbędnego wsparcia a ich dostępność w opinii badanych nauczycieli

W podjętych badaniach zapytano 405 nauczycieli, czyjej pomocy potrzebują w procesie planowania i realizacji działań edukacyjnych dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a także jak oceniają swoją dostępność do niej. Respondenci, przy użyciu 4-stopniowej skali, dokonywali oceny zapotrzebowania oraz dostępności do źródeł profesjonalnego wsparcia.

Porównanie średnich określających potrzebę korzystania ze zróżnicowanych źródeł wsparcia, zgłaszaną przez nauczycieli z możliwością uzyskania tej pomocy, ukazuje tabela 3. Wynika z niej, że najtrudniej nauczycielom doświadczane przez uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi problemy konsultować z psychologiem (deficyt 1,24) oraz pedagogiem terapeutą (deficyt 1,02). Średni niedosyt obserwujemy dla pomocy udzielanej przez logopedę, pedagoga szkolnego i specjalnego oraz lekarza pediatrę (0,59; 0,50; 0,47), natomiast najmniejsze braki dotyczą szansy na wsparcie udzielanego przez dyrektora placówki (0,21). Zdecydowanie odmiennie wygląda sytuacja wsparcia płynącego od kolegi nauczyciela. Ponieważ poziom dostępności do tego źródła wsparcia jest wyższy niż zapotrzebowanie na nią, oznacza to, że w tym obszarze respondenci mają pełną możliwość uzyskania niezbędnej im pomocy.

Tabela 3. Średnie zapotrzebowania na źródła wsparcia w kontekście ich dostępności w ocenie badanych nauczycieli

Źródło wsparcia	Zapotrzebowanie (\bar{x})	Dostępność (\bar{x})	Różnica między zapotrzebowaniem a dostępnością wsparcia (\bar{x})
Psycholog	3,04	1,84	1,24
Pedagog terapeuta	2,70	1,77	1,02
Logopeda	2,83	2,31	0,59
Pedagog szkolny	3,03	2,48	0,50
Pedagog specjalny	2,44	1,97	0,50
Lekarz pediatra	1,78	1,34	0,47
Dyrektor	2,89	2,70	0,21
Inny nauczyciel	2,69	2,89	-0,18

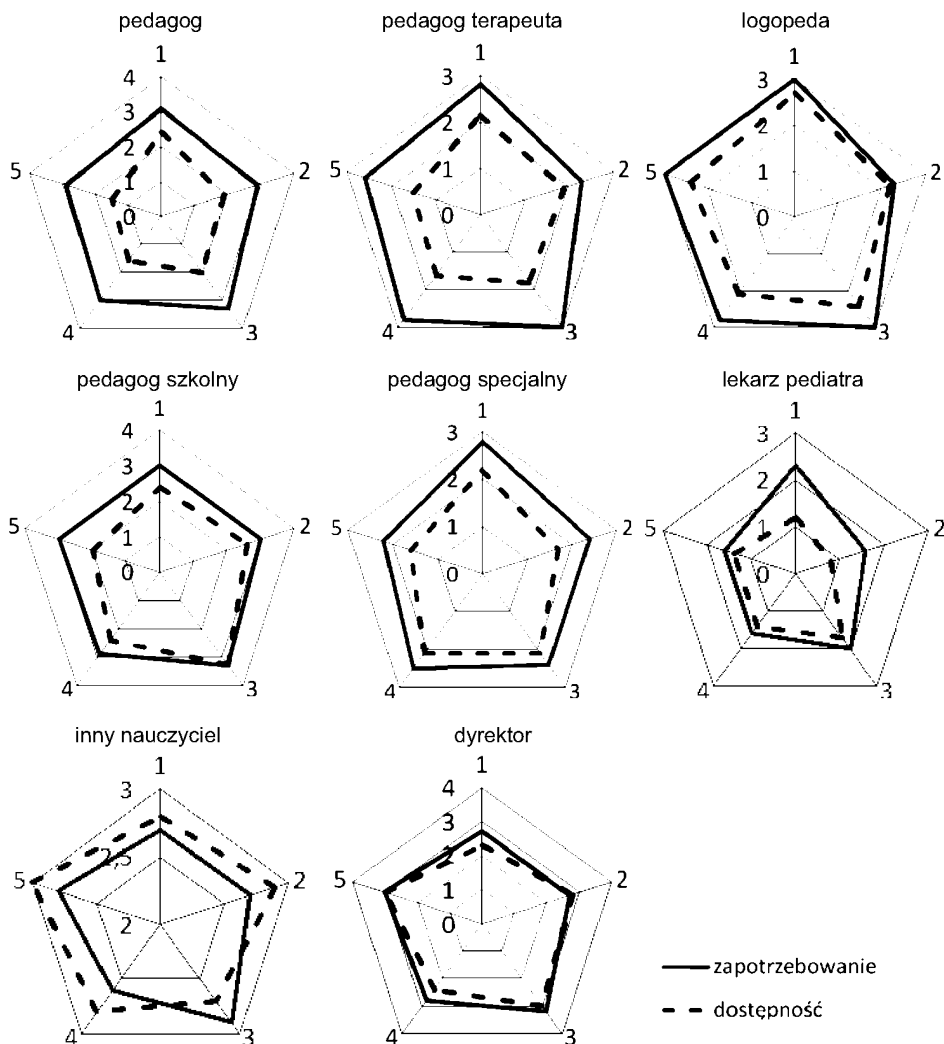
Źródło: Badania własne.

Możliwości korzystania z różnorodnych źródeł wsparcia według lokalizacji szkół

Informacje dotyczące różnic między zapotrzebowaniem a dostępnością do źródeł wsparcia dla nauczycieli z różnych środowisk przedstawia tabela 4, a w formie graficznej – wykres 2.

Jeśli chodzi o wsparcie udzielane przez psychologa, to trzeba powiedzieć, że niedosyt tego źródła wsparcia jest nie tylko największy ze wszystkich uwzględnionych w badaniach, ale też jest tym wyższy, im niższy jest status urbanistyczno-demograficzny miejscowości, w której pracują respondenci. Oznacza to, że nauczyciele realizujący swoje zawodowe zadania w placówkach ulokowanych na wsiach zarówno gminnych, jak i osadniczych mają najmniejsze szanse na psychologiczne wsparcie (deficyt rzędu 1,47; 1,49). Stosunkowo najłatwiej o nie natomiast w ocenie nauczycieli zatrudnionych w placówkach kieleckich, gdzie obserwuje się niedobór rzędu 0,79.

Trzeba powiedzieć, że na każdym etapie edukacji trudno również o wsparcie płynące ze strony pedagoga terapeuty. Duży niedostatek tej pomocy zaobserwowano w wypowiedziach nauczycieli realizujących swoje zawodowe zadania w placówkach ulokowanych na wsiach (deficyt rzędu 1,21 i 1,13). Z kolei potencjalnie większe szanse na ten rodzaj pomocy mają nauczyciele zatrudnieni w szkołach/przedszkolach funkcjonujących w miastach powiatowych (deficyt 0,69).

Legenda: 1 – miasto wojewódzkie, 2 – miasto powiatowe, 3 – miasto gmina, 4 – wieś gmina, 5 – wieś osada

Wykres 2. Profile średnich ocen zapotrzebowania na profesjonalne wsparcie oraz dostępności do niego według lokalizacji szkół, w których pracują respondenci

Jak wynika z odpowiedzi biorących udział w badaniach respondentów, wsparcie logopedy najtrudniej zdobyć nauczycielom ze szkół funkcjonujących na wsiach (deficyt rzędu 0,7), natomiast niewielkie braki tego typu wsparcia obserwuje się w wypowiedziach respondentów reprezentujących placówki z miast powiatowych (deficyt rzędu 0,24).

Istotny niedosyt wsparcia udzielanego przez pedagoga szkolnego obserwuje się w wypowiedziach nauczycieli ze szkół we wsiach osadach (rzędu 0,92), a nie-

wiele mniejsze braki tej pomocy zgłaszają nauczyciele z placówek kieleckich (0,72). W najlepszej sytuacji są natomiast badani reprezentujący środowisko miast gminnych (deficyt 0,15).

Tabela 4. Różnice w ocenie potencjalnych szans korzystania z różnorodnych źródeł wsparcia dokonanej przez nauczycieli według lokalizacji szkół

Różnica między zapotrzebowaniem a dostępnością do następujących źródeł wsparcia:	Lokalizacja szkoły										H*	Istotność
	1		2		3		4		5			
	(\bar{x})	N	(\bar{x})	N	(\bar{x})	N	(\bar{x})	N	(\bar{x})	N		
psycholog	0,79	48	1,08	59	1,18	22	1,47	111	1,49	78	6,39	n.i.
pedagog terapeuta	0,85	41	0,69	42	1,12	17	1,21	90	1,13	71	3,87	n.i.
logopeda	0,38	47	0,24	57	0,68	22	0,77	107	0,75	81	5,40	n.i.
pedagog szkolny	0,72	46	0,43	60	0,15	26	0,47	116	0,92	86	7,59	n.i.
pedagog specjalny	0,64	44	0,69	51	0,33	21	0,45	103	0,55	80	1,09	n.i.
lekarz pediatra	1,08	36	0,84	50	0,28	21	0,23	99	0,31	65	11,52	p<0,05
dyrektor	0,38	47	0,00	60	0,33	27	0,34	109	0,07	86	5,16	n.i.
inny nauczyciel	-0,07	43	-0,20	58	0,15	26	-0,27	105	-0,21	80	2,65	n.i.

Legenda: 1 – miasto wojewódzkie, 2 – miasto powiatowe, 3 – miasto gmina, 4 – wieś gmina, 5 – wieś osada; *Test Kruskala-Wallis

Jeśli chodzi o wsparcie udzielane przez pedagoga specjalnego, to największe rozbieżności między potrzebą a dostępnością tego typu wsparcia zaobserwowano u nauczycieli ze szkół kieleckich (deficyt rzędu 0,69) oraz funkcjonujących w miastach powiatowych (niedobór 0,69). Najmniejsze braki w tym obszarze zgłaszają natomiast respondenci reprezentujący miasta o statusie gmin (0,33).

Na podstawie przeprowadzonej analizy statystycznej trzeba powiedzieć, że lokalizacja placówki istotnie różnicuje możliwości korzystania ze wsparcia udzielanego badanym przez lekarza pediatrę ($H=11,52$, $p<0,05$). O największym niedostatku tej pomocy możemy mówić w odniesieniu do nauczycieli placówek kieleckich (deficyt rzędu 1,08). Z kolei respondenci reprezentujący szkoły ze wsi gmin oraz miast gmin dostrzegają jedynie minimalne braki medycznej pomocy w swoim środowisku (deficyt rzędu 0,23 i 0,28).

Analiza ilościowa zebranego materiału empirycznego ujawniła bardzo niewielkie deficyty wsparcia udzielanego przez dyrektorów w szkołach kieleckich oraz ulokowanych w gminnych miastach i wsiach (niedobór rzędu 0,3). Natomiast w opiniach nauczycieli reprezentujących szkoły z miast powiatowych dostępność dyrektorskiego wsparcia idealnie pokrywa się z zapotrzebowaniem na tę pomoc.

Zdecydowanie najlepiej w ocenach respondentów wygląda możliwość uzyskania wsparcia od innych nauczycieli. Niewielki niedobór pomocy kolegi nauczyciela zaobserwowano jedynie w wypowiedziach nauczycieli z placówek ulokowanych w miastach gminnych (deficyt 0,15), natomiast pozostali respondenci ocenili, iż dostępność pomocy udzielanej przez kolegów nauczycieli jest wyższa niż ich potrzeby wsparcia.

Zakończenie

Przedstawione badania 405 nauczycieli województwa świętokrzyskiego, podejmujących kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ujawniły zapotrzebowanie na wsparcie w kontekście możliwości korzystania z niego – pokazały zatem potencjalne szanse respondentów na uzyskanie potrzebnej im pomocy.

Jeśli chodzi o opisywane w tekście formy wsparcia (wsparcie materialne, instrumentalne, emocjonalne, informacyjne i duchowe), to generalnie w opiniach respondentów ich dostępność jest mniejsza niż zgłaszane przez nich potrzeby pomocy. Z kolei nauczycielskie oceny możliwości korzystania z różnych źródeł wsparcia układają się dwutorowo. Badani w miarę swobodnie mogą korzystać z pomocy dyrektorów placówek oraz kolegów nauczycieli, natomiast zdecydowanie słabiej oceniają swoje możliwości uzyskania wsparcia od pedagogów szkolnych i specjalnych, terapeutów, psychologów, logopedów oraz lekarzy pediatrów.

Badania wykazały, iż najmniejsze szanse na pozyskanie różnych form i źródeł wsparcia charakteryzują nauczycieli zatrudnionych w szkołach ulokowanych na wsiach (co wynika głównie z mniejszej dostępności do wsparcia). Okazało się, że tylko w nieco lepszej sytuacji są nauczyciele placówek kieleckich, u których zaobserwowano nieco większe zapotrzebowanie na wsparcie. Natomiast najlepiej swoje potencjalne możliwości uzyskania wsparcia oceniają respondenci reprezentujący placówki funkcjonujące w miastach gminnych oraz powiatowych.

Wyniki przeprowadzonych analiz to wyraźny głos nauczycieli, którzy wobec coraz bardziej skomplikowanych zadań oraz stale rosnących oczekiwań kierowanych w ich stronę, sygnalizują obszary niezbędnego im, a trudnego do zdobycia profesjonalnego wsparcia.

Bibliografia

- Bidziński K., Giermakowska A., Ozga A., Rutkowski M. (2013), *Nauczyciele województwa świętokrzyskiego wobec zadań związanych z realizacją specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów*, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce.

Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. z 2013 r. poz. 532).

Sęk H., Cieślak R. (2004), *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne* [w:] *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, red. H. Sęk, R. Cieślak, PWN, Warszawa, s. 11–28.